

היבטים לשוניים בפרשת ויגש עט

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת ויגש בהפטרה ובראשון של ויחי

מד יח וְאֶל-יִחָר: הטעם ביר"ד מלעיל	
מד כז יִלְדָּה-לִּי: געיה ביר"ד	
מד כה שָׁבוּ שָׁבוּ-לָנוּ מֵעַט-אָכַל: טעם טפחא בתיבת שָׁבוּ	
מה א עָמַד: והטעם בעי"ן נסוג אחור	
מה ב בִּבְכִי: במלרע, בי"ת שנייה בשווא נח	
מה ה אֶל-תַּעֲצָבוּ: מונח רביע באותה תיבה, יש לקרא בהעמדה קלה בעי"ן והצד"י אחריה בשווא נע	
מה יב הַמִּדְבָּר: המ"ם בשווא נע	
מה יד בְּנִימֶן-אָחִיו: געיה ביר"ד הראשונה	
מה טו וְאַחֲרֵי כֵן: טעם נסוג אחור לאל"ף	
מה כג כָּזָאת: הכ"ף בשווא	
מו א בָּאֲרָה שָׁבַע: דגש חזק בשי"ן מדין אתי מרחיק	
מו ד אָנֹכִי אֶרֶד עִמָּךְ מִצְרִימָה: תיבה אנכי ברביע לפי ברויאר ואחרים ¹ . וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם-עִלָּה: טעם טפחא בתיבת וְאָנֹכִי	
מו יב וְשִׁלָּה וּפָרָץ וְזָרַח: טעם טפחא בתיבת וְשִׁלָּה ²	
מו יג וּפְתָה: הוי"ו ללא דגש	
מו כ יִלְדָּה-לָּא: געיה ביר"ד והלמ"ד בשווא נע. אֲסִנְתָּה: האל"ף בקמץ רחב והסמ"ך בשווא נע (בקריאה "ישראלית": Asenat)	
מו כו הַבָּאָה: מלרע הטעם באל"ף. מִלְכָּד נָשִׁי בְנֵי-יַעֲקֹב: טעם טפחא בתיבת מִלְכָּד	
מו כז אֲשֶׁר-יִלְד-לָּא ראה הערה ³ . הַבָּאָה: מלעיל הטעם בבי"ת	
מו כח גִּשְׁנָה: הטעם בגימ"ל והשי"ן בשווא נח	
מו כט וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשווא נח ולא בחטף-סגול	
מו לא וְאַמְרָה: המ"ם בשווא נע ⁴ . אֱלִיוֹ: בזקף ולא ברביע בניגוד לקורן ודומיו	
מו לב וְהָאֲנָשִׁים רָעִי צֵאן: טעם נסוג אחור לרי"ש וכן הוא להלן פס לד כָּל-רָעָה צֵאן	
מז ג רָעָה צֵאן: בניגוד להערה הקודמת, אין כאן טעם נסוג אחור לרי"ש ⁵	
מז ד בָּאֲרָץ בָּאֲנֹה: שתי התיבות במלעיל ⁶	

¹ על פי תורה קדומה, במונח. בחלק הדקדוק מסביר כך: תיבת 'אנכי' בשופר הולך ברב התיגאן המדוקדקות, לא ברביע, להורות גודל וחוזק שיתוף ודיבוק השכינה ביעקב אבינו, עכ"ל. להוציא מכל ספק, אנו נוהגים כספרים המדויקים שבידנו, וכבוד המהר"ץ בעל חלק הדקדוק במקומו מונח.

² מיקום הטפחא מתעכב במכוון על מנת להבחין בין ער ואונן ושללה שהם בני בת שוע לבין אחיהם בני תמר.

³ בחלק הדקדוק של תורה קדומה, הערה מעניינת שיש בה כדי להבהיר כיצד להבדיל בקריאה בין 'לו' ל'לא': יש להאריך מעט בתיבת 'לו', דלא לישתמע לשון שלילה. א"ה: לנו אין מסורת המבחינה.

⁴ מי שקורא בשווא נח עלול להישמע וְאַמְרָה בקמץ חטוף במשמעות וְאַמֹּר!

⁵ טעם מהפך (שופר מהופך) מתחלף למרכא לפני פשטא כאשר ההברות המוטעמות סמוכות זו לזו כגון בר' כו ח אֶרְכֹּלֶן שֶׁם וכדו', שילוב הטעמים מרכא-פשטא מקל על הקורא להטעים שתי הברות סמוכות.

מז ז וַיְבָרֶךְ: במלעיל

מז ח כָּמָּה: במלרע

מז ט וּמָאֵת ... מַעֲטָ: לקוראים בהברה ארצישראלית, עליהם להבחין בין השניים, לכל הפחות על ידי ביטוי

מז יא רַעְמָסֶס: העי"ן בשוא נח והמ"ם אחריה בשוא נע, לעומת רַעְמָסֶס שבספר שמות, שם העי"ן בפתח ומ"ם בשוא נח

מז יג וַתִּלָּה: הטעם בתי"ו והה"א מופקת כי היא שורשית

מז יח וַיֹּאמְרוּ לֹא: טעם נסוג אחור ליו"ד. גִּוְיִתְנוּ: הוא"ו בחירק חסר, היו"ד בקמץ ודגש חזק, אין לקרא גוי-אֶתְנוּ אלא גוי-יֶתְנוּ

מז כא לַעֲרִים: געיה בלמ"ד, יש לעמוד מעט בקריאתה להבדיל בין הסגול המיודע לבין השווא שאיננו מיודע ל – ל

מז כד וְלֹא־כָלְכֶם: געיה בשורק והלמ"ד אחריה בשווא נח⁷

מז כה הַחִיתָנוּ: היו"ד בחיריק, יש לקרא הֶחֱ-יִתְנוּ, אין צורך לעצור אחרי החי"ת אבל יש להקפיד לקרוא את היו"ד מנוקדת בחירק

בהפטרה יחזקאל לז טו-כח:

טז לַיהוָה: הלמ"ד בחירק מלא, והיו"ד אינה נשמעת

יח וְכֹאשֶׁר: העמדה קלה בכ"ף למנוע הבלעת האל"ף החטופה

כא הֶלְכוּ-שֵׁם: געיה בה"א

כב יִהְיוּ-עוֹד: געיה ביו"ד הראשונה. יִחַצּוּ: טעם נסוג אחור לחי"ת

כג יִטְמְאוּ: היו"ד בחירק⁸

כה יֵשְׁבוּ-בָהּ: געיה ביו"ד

כז לֵאלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת

ראשון של ויחי:

מז ל אַעֲשֶׂה: העי"ן בחטף סגול ולא בשוא נח

מח ג וַיְבָרֶךְ: במלעיל

מח ה יִהְיוּ-לִי: געיה ביו"ד הראשונה

מח ז מִתָּהּ: במלעיל, הקורא מלרע משנה מעבר לבינוני (הווה)

מח ט אֲשֶׁר-נָתַן-לִי: געיה בנר"ן הראשונה. קָחֶם-נָא: געיה בקו"ף. וְאַבְרָכֶם: הר"ש בשווא נע ולא בחטף, הכ"ף בצירי⁹

מד יח טיפת דיו של רש"י מאת הרב יצחק ישע"י וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר.

⁶ כידוע זרקא וסגול אינם מראים את מקום ההטעמה, אלא, מיקומם במילה קבוע מעל האות האחרונה, משמאלה
⁷ ראה בסוף התנ"ך מוסד הרב קוק של ברויאר עמ' תג "געיה כבדה בלתי סדירה יכולה לבוא בכל הברה סגורה, שאיננה ראויה לגעיה אחרת" ובין הדוגמאות: וְבִשְׁלִיָּתָהּ.

⁸ הקורא בשווא עלול לשבש את צורת הפועל מסביל לפעיל
⁹ בחומשי היידינהיים ואברקם בכ"ף סגולה, גם קורן במהדורתם הראשונה סיגלו את הכ"ף. מאוחר יותר שינוהו לצירי.

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדִבֶּר נָא עִבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנִי אֲדֹנָי וְאֵל יֵחָר אַפִּי בְּעִבְדְּךָ בִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה: (בראשית מד, יח). ברש"י: [נוסף בדפוס רומא: **ויגש**, נגש אליו לפיוס, והגשה לשון קבילה כמו [יהושע יד, ו] וַיִּגְשׁוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל]. **דבר באזני אדני**, יכנסו לזכרי צלזניך. **ואל יחר אפיך**, מכאן אתה למד שדבר אליו קשות.

הצורך ב'ויגש'

ויגש אליו וגו', נגש אליו לפיוס, והגשה לשון קבילה כמו [יהושע יד, ו] וַיִּגְשׁוּ בְּנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל. נראה שהוספה זו אכן מרש"י, וכן הוא ברש"י לעיל יח, כג: ויגש אברהם, מצינו הגשה למלחמה, **ויגש יואב** [דה"א, יט, יד], והגשה לפיוס, **ויגש אליו יהודה**, והגשה לתפלה, **ויגש אליהו הנביא** [מלכים א, יח, לו] ולכל אלו נגש אברהם. ויגש פירושו ויתקרב, וכתרגומים. אולם הפסוק כאן מדבר באמצע שיחה בין יהודה ויוסף, שהחלה בסיום הפרשה הקודמת. אם כן לכאורה אם הכוונה שהתקרב, אם כן ברצונו ללחוש באזנו. לכן פירש רש"י שויגש מלשון התייצבות ממול, במקביל. ומטרת התייצבות זו היא לפיוס. היינו לשון רכה ונטילת רשות לומר דברים שיכנסו לאזנו. **דבר באזני אדני**, יכנסו לזכרי צלזניך. בתרגומים קדם רבוני, לפני אדוני. ועדיין לא מוסבר למה כתב **באזני** תמורת לפני. ואין כן דעת רש"י [ודלא כבאר יצחק]. האור החיים פירש שתחילה דיבר במקום המיועד לבאים לפני המלך, וכעת נתקרב יותר כדי שלא ישמע כי אם יוסף לבדו. וכעין זה פירש החזקוני. אולם רש"י כאמור אינו מפרש **ויגש** והתקרב, על כן פירש **באזני אדני**, דברים המתקבלים באזנו. ולא סוד באזנו. [תוס' רא"ם וגו"א], שאם רוצה לומר סוד מתפרש **ויגש** כפשוטו שהתקרב. כמו כן אין הכוונה דבר **אחז** באזני אדני, כלומר מעט ובתחנונים, כהרמב"ן. - ובלבוש הביא מליצה נאה ש'עבדך' הכוונה על העבד הממונה למלאות השקים, הוא ידבר באזנך, וילחוש לך את מעשה הגביע מי שם אותו באמתחת בנימין, כי ודאי הוא עשה כאשר צוית אותו. ואילו במשכיל לדוד פי' שים לבך לדברי, **ואל יחר אפיך**, מכאן אתה למד שדבר אליו קשות. אבל להאור החיים הוא המשך ההתנצלות שחילה פניו שלא יכעס עליו. ולרמב"ן הוא התנצלות שמדבר רק **דבר** ולא דברים רבים שיהיו לטורח.

* * *

באור החיים על הפסוק **ויגש אליו**, הביא בשם מהר"ם אלשקר שכתב בשינוי שבין תיבת לו לתיבת אליו. ובחומש ע"פ אור בהיר ציין מקור המהר"ם אלשקר בעין יעקב יומא ד, ולא ביאר כוונתו. ואחר המחילה לא טרח לעיין בעין יעקב, אלא נגרר אחר הסגולות משה שציין לעין יעקב בשם הר"ן, והביא בקיצור תמצית דבריו, ובאור בהיר כנראה לא ירד לכוונת הדברים לכן לא העתיקו. ולא הרגיש שהסגולות משה ציין לעין יעקב לפי שלא זכה לראות את המהר"ם אלשקר. והמהר"ם אלשקר בתשובה סימן צג האריך ללקט בביאור החילוק [והביא גם את הר"ן שהועתק בעין יעקב], ע"ש ויומתק לך. ע"כ טיפת דיו של רש"י.

א"ה. מובאת כאן כל התשובה. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן צג

שאלה יפרש לי אדוני אבי מורי ורבי מה פי' קול לו קול אליו שכתב רש"י ז"ל בפרשת ויקרא: א"ה. כדי להבין את השאלה מובא כאן קטע מרש"י בתחילת ויקרא. צתורת כהנים (ויקרא נדבה פרשתא א פרק ב, א-ב). יכול ישמעו את קול הקריאה? תלמוד לומר: קול לו, "קול... אליו" (במ"ז, פט) - משה קומע, וכל ישראל לא שמעו (ראה תו"כ ויקרא נדבה פרשתא א פרק ב, ח).

תשובה הא מילתא איתא בפ"ק דיומא דאמרינן התם דאמר ר' אלעזר ויקרא אל משה משה וכל ישראל עומדין ולא בא חתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה ואקשי' מתיבי קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו לא קשיא הא בסיני הא באהל מועד כלומר דבאהל מועד לא היה הקול נשמע לישראל דהאי קרא באהל מועד כתיב תו אמרינן התם ואי בעית אימא לא קשיא הא בקריאה הא בדבור כלומר הקריאה היתה לו וכל העם שומעים והדבור אליו ואין אחד שומע ופי' שם רש"י ז"ל בקול לו קול אליו ז"ל וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהִים (במדבר ז, פט) מדבר לו היה יכול לומר וכתב אליו ללמדך שאליו היה נמשך הקול באהל מועד ע"כ. ובשם הר"י ז"ל מציאתי כתוב דדרש"י מאי דכתיב בקרא אליו אליו תרי זמני מדבר אליו וידבר אליו ואלו קמא לית בה שום דרשא וזרי הוא כאלו לא נכתב אבל השני שחזא מיותר בא לדרשא זו ונקטינ' קול לו לאשמועינן דכל היכא דליכא אליו יתירא כמאן דכתב לו דמי ולא אתי לדרשא ע"כ.

ורבינו הא"י גאון ז"ל כתב בתשובה לחכמי אל קר"ואן ז"ל וששאלתם איך קול לו קול אליו הכי קאמר הקול למשה היה קורא ואליו היה מגיע והוא שומע וכל ישראל לא שמעו ונמצא זה תיובתא למי שאמר ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא חתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה ותרצו הא בסיני זכו' כי כלם שמעו את הקול הקורא לו ומפורש שם בַּעֲבוּר

יִשְׁמַע הָעַם בְּדִבְרֵי עֲמֹד (שמות יט, ט) אבל באהל מועד וידבר יי' אליו הוא שומע וכל ישראל לא שמעו ואי בעית אימא הקריאה לו וכל העומדים שומעים והדבור אליו ואין אחר שומע. ע"כ. וכבר נשאל על דבר זה גם הר"ן ז"ל והשיב ז"ל כאשר התבוננתי במה שחלקו רז"ל בין קול לו לקול אליו מצאתי נוסד על עומק דקדוק הלשון ואגלה לך מצפוני. כבר הודיענו חשד הראשון בדקדוק והוא רבי יהודה חיוג' ז"ל כי אותיות הנשימה ג' והן או"י ונקראו אותיות הנשימה כי לא נוכל לעשות שום תנועה בלעדיהם ואלו הג' אותיות נחלקו בנוחם משאר האותיות כי כל אותיות מלבד אלו יש להן מין נח נראה לבד ואלו הג' יש להן נח נסתר ונח נראה אמנם הנח הנראה כמו ב' אחרונה ממלת אביב שהיא נחה אמנם נוחה נראה ונרגש במוצא השפתים וכן הגי' ממל' בג' היא נחה אמנם נחותה נרגש במוצא החיך ועל דרך זה תמצא האותיות זולת או"י. אמנם הה"א דומה בזה לאו"י אבל לא נמנית בכללן לענין יאריך ספורו ולאוי"י שני מיני נחים נח נראה ונח נסתר הנח הנסתר כ"ואו לו [במלה לו לא שומעים את הו"ו], הנח הנראה כ"וו אליו [במלה אֱלֹיו שומעים את הו"ו]. ואתה הראית לדעת שזא"ו לו וז"א אליו מיחדות הדבר לזכר הנסתר, אמנם ביניהם הפרש כי זא"ו לו מיחדת הדבר בדרך נסתר ואולם וי"ו אליו מיחדת הדבר בדרך מורגש נראה. ודעת רז"ל שכל זמן שהאות המיוחדת מורגש יותר בדבור תורה על יחוד יותר חזק ולזה דרשו שאלו אמר הכתוב 'מדבר לו' לא היה מורה על יחוד שלו ושהיה אפשר שהיו ישראל שומעין עם היות הדבור נמשך למשה לפי שאין האות המיוחדת הדבור מורגשת במוצא השפתים אבל באומרו אליו שהאות המיוחדת מורגשת במבטא מורה יחוד יותר והוא שמשש שמע וכל ישראל לא שמעו. ע"כ.

הנה כתבתי לך כל הפירושים שבאו לידי בדבר זה וכלם פירשו קול לו קול אליו על הבאים בכתוב והאחרון הגדיל ובנה הענין על יסוד נכון בדקדוק הלשון. אבל רבי' הא"י ז"ל פי' דלו ואליו הן דברי חבריתא דלו היה קורא ואליו היה מגיע הדבור וכו' ואינם הבאים בכתוב ונראה לי משום דהא איכא בקראי טובא דלא דרשי' חכי ולפי דברי רש"י ז"ל ומאן דעמיה צריך לומר כמו שכתב הריט"א ז"ל על פי' רש"י ז"ל דגמרא גמרי' לה חכי דקרא להאי דרשא אתא דהא איכא בקראי טובא דלא דרשי' חכי ע"כ. ושלום כנפש אביך: משה ו' אל אשקר. נ"ר.

א"ה. בתורה עצמה לא מצינו שהוא מדבר קשות, הוא בסך הכל מציע את עצמו עבד במקום בנימין, בתקווה שזה לא ישפיע על אביו לרעה כמו אם בנימין ישאר עבד במצרים. לכן רש"י מביא בשם חז"ל איך רמזים דברי נזיפה בתוך דברי יהודה. ומדרשו (ב"ר ל"ג, ו): סופך ללקות עליו בלרעת, כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי סרה על לילה אחת שעכזה. דבר אחר: מה פרעה גוזר ואינו מקיים, מצטיח ואינו עושה, אף אתה כן (ראה ב"ר ל"ג, ו); וכי זו היא שימת העין שאמרת לשום עינך עליו? דבר אחר (ס): **כי כמוד כפרעה** – אם תקניטני, אהרג אותך ואת אדוניך. (יט) **אדוני שאל את עבדיו** – מתחילה בעלילה דחתה עלינו; למה היה לך לשאול כל אלה? בתי היינו מבקשים? או אחותינו אתה מבקש? ואע"פ כן (ראה ב"ר ל"ג, ח): (כ) **ונאמר אל אדני** – לא כיחדנו ממך דבר.

מה כג וּלְאֲבִיו שָׁלַח פָּזָאת עֶשְׂרֵה חֲמֵלִים נְשָׂאִים מְטוֹב מִצָּרִים וְעֶשְׂרֵה אֶתְנָת נְשָׂאִת בָּר וְלָחֶם וּמָזוֹן לְאֲבִיו לְדֶרֶךְ: מהספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' קעב צריך להבין מהו ולאביו שלח פָּזָאת, וביארו המפרשים בכמה אופנים. א ולאביו שלח כחשבון הזה עשרה חמרים וגוי – רש"י; ב ולאביו שלח זאת: עשרה חמרים... ועשר אתננת... – רמב"ן אופן א; ג לאביו שלח צדה לדרך כמו הצדה שנתן לאחיו, [אבל לאביו שלח יותר]: עשרה חמרים... ועשר אתננת... – רבנו בחיי ורמב"ן ב¹⁰; ולפי פירושים

¹⁰ ורמב"ן מוסיף ששלח לו גם את המשא וגם את נושאי המשא.

אלו הפיסוק הוא ולאביו שלח כזאת, עשרה חמרים נשאים משוב מצרים. היות שהמלה כזאת היא הקדמה לפרטים הבאים אחריה צריך להיות הפסק בינה למה שאחריה. ד. ולאביו שלח כמתנת בנימין, ועשרה חמרים ועשר אתנת – ספורנו. וגם לפי זה יהיה הפיסוק כנ"ל, ויותר מכך לפי פירוש מקום ההפסק העיקרי הוא במלה כזאת. לשלושת הפירושים הראשונים אין הכרח לשים את האתנח במלה כזאת, כיון שרשימה של כמה פרטים מתחלקת בדרך כלל ביתוספת דיבורי (עיי' מבוא פרק ז ב) אך לפי פירושו של הספורנו מוכרחת האתנח לאבא בתבה כזאת, כי אם עשרה חמרים אינו תחילת קטע יקשה מאוד חסרון האות וי"ו, למרות תירוצו של הספורנו. ועוד, שלפי פירוש זה הם שני דברים נפרדים – ואין תבת כזאת משמשת הקדמה לפרטים שאחריה, וממילא אין טעם לטפול אותה – וצריכה לעמוד בפני עצמה ודו"ק. ולאביו שלח כזאת, עשרה חמרים נשאים משוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך; ה ולאביו שלח גם כן שמלות כמו המתנה שנתן לאחיו – אך לאביו נתן בכמות מרובה – משא עשרה חמרים, ועוד זאת שאותן השמלות היו מן הטובות שבמצרים – ראב"ע חזקוני אור-החיים. ולפי פירוש זה צריך לומר שנשאים הוא תיאור של החמורים, חמרים נשאים, דהיינו חמורי משא שיכולים לשאת הרבה שם לא כן תבת נשאים מיותרת, הרי אין מדובר על החמורים אלא על משאם! והיה צריך להיות ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים משוב מצרים, ולפי זה הפיסוק הוא ולאביו שלח כזאת – עשרה חמרים נשאים, משוב מצרים.

והטעמים פיסוק: ולאביו שלח כזאת – עשרה חמרים / נשאים משוב מצרים ונראה שהכוונה כמו שכתב רשב"ם: ולאביו שלח כמו כן עשרה חמרים, ואותם חמרים נושאים משוב מצרים (וכמו כן פירושו כמו שנתן לאחיו מתנות וצדה, כן שלח לאביו דברים אחרים). א"ה. נביא כאן את פירוש הרשב"ם כי הקורא כאן אינו יודע מה מדברי הרשב"ם ומה מדברי הכותב. כזאת – כמו כן. עשרה חמורים – לעשרה אחיו; ואעפ"י שבנימין חזר עמהם, לא רצה להטריחו. רשב"ם מפרש כזאת – כמו כן. וממשיך למה עשרה חמורים, ועונה שהטיל על כל אח להוליך חמור אחד (ואתון אחת) נוסף על משאו וחמורו. ועל בנימין לא הטיל כי לא רצה להטריחו. בכל אופן אין חיבור בין המלים 'כמו כן' ובין עשרה חמורים.

מה א דפי בר אילן ויגש עט ד"ר ארז פלג מרצה לתנ"ך ולמחשבת ישראל במכללת לוינסקי, בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות שבאוניברסיטת בר אילן ובמכון הטכנולוגי בחולון.

מדוע לא התאפק יוסף?

"ההפללה" המכוונת שהגה יוסף הצליחה. גביע הכסף שלו, שהושחל באמתחת בנימין, נמצא. האחים עצמם, לפני החיפוש בכליהם, גוזרים כבר את הדין (על אחיהם בנימין): "אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים" (מד:ט). האיש "אשר על ביתו" של יוסף מרכיב את גזר הדין: "ויאמר גם עתה כדבריתם כן הוא; אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים" (י). מדוע הוא עושה זאת? האם הוא נוהג "לפנים משורת הדין" למרות "שכולכם חייבים בדבר" (רש"י)? או מחמת הספק, "כי אולי לא ידעתם בגובה" וממילא לא תכונתם אותה ביחד, ולפיכך "אין משפטם שיהיו כלם נתפסים בגובה" (רמב"ן)? לאחר החיפוש בכליהם ברור לכולם: בנימין הוא האח שנגזר עליו להיות עבד. במפגש עם יוסף, כל האחים נופלים על פניהם (מד:יד), כמו שחזה יוסף בחלומותיו (בר' לז:י-יז).¹¹

¹¹ בהנחה שאכן היו חלומות נבואיים. השוו לדינו של א' סמט, עיונים בפרשות השבוע א'; ירושלים ומעלה אדומים תשס"ד, על פרשת "וישב".

עותק מקוון: <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/samet/b9-2.htm>

א"ה. ודאי אלה חלומות נבואיים ולכן ואביו שמר את הדבר (בראשית לו, יא), ועל מאמר הרב סמט יש מה להעיר. אולי ידון בעתיד.

חזיון יוסף בחלומותיו נתקיים כבר בפרשה הקודמת ויבא יוסף הבית והביאו לו את המנחה אשר בידם הבית וישתחוו לו ארצה (בראשית מג, כו), ובלי בנימין לעיל מב ו. נפילת האפיים כאן היא הבעה של צער, לא כניעה.

יהודה מציע שכולם ישארו ביחד כעבדי יוסף (שם: טו), "ישאו בעונש במשותף, ובלבד שלא יעזבו את בנימין לבדו. יוסף מתעקש, בידעין: "האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד, ואתם עלו לשלום אל אביכם" (שם: יז).

א"ה. בהבנה הפשוטה, אחרי שלפני שנמצא הגביע אמרו שהם מסכימים להיות עבדים, אחרי הריגת הגנב, הם צופים שעליהם עדיין להתחנן על נפש בנימין, ולכן מציעים הם את עצמם עבדים. יוסף חוזר על דברי האיש שעל ביתו.

ואז מתחילה פרשתנו. ההכרה באחריותו ובמחויבות שלו כלפי אביו, שעבודו הצפוי של בנימין והשלכותיו על מצבו הנפשי של יעקב גורמים ליהודה לעשות מעשה: "ויגש אליו יהודה" (בר' מד:ח). ניגש ופותח בדברים. לצורך המשך דיונו, ברצוני להדגיש שני עניינים, מוכרים למדי, המופיעים בנואמו הארוך יחסית של יהודה (שם: יח-לד): א. לטענת יהודה, שעבודו הצפוי של בנימין יגרום 'להוריד' את 'שיבת אביו' "בניגון שאלה" (שם: לא). ב. הוא מציע להתחלף עם בנימין ולקחת על עצמו את עונשו של זה. אפשר להציע שבדברים אלו יהודה פונה לרחמיו של יוסף, הוא אינו מערער בגלוי על גזר הדין, ולא על בנימין הוא מבקש רחמים, אלא על אביו של בנימין, יעקב. הוא מבקש להציל את אחיו מתוך רחמים על אביו, בהתחשב במציאות הקיומית, הכואבת והטרגית, שבה שרוי יעקב כבר זמן רב.

תגובת יוסף: ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתנדע יוסף אל אחיו. ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה. ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי (מח:א-ג)?

מה פירוש הפועל "להתאפק" כאן? מה הקשר בין אי יכולתו של יוסף "להתאפק" לבין קריאתו להוציא החוצה את כל המצרים שהיו נוכחים במקום? כידוע, יוסף 'התאפק' כבר, לאחר שנכמרו רחמיו על בנימין אחיו בעקבות פגישתם. אז דווקא הצליח לנוס לחדרו, לבכות, לרחוק פניו ולהמשיך 'להתאפק': להסתיר הן את בכיו ואת רגשותיו הגואים בקרבו כלפי אחיו הקטן, והן את הסוד; את עובדת היותו אחיהם של בני יעקב שנמכר בגללים (או על-ידם) למצרים (מג:כט-לב). מה קרה עכשיו? מדוע יוסף אינו מצליח להתאפק? במה שונה המצב המתואר בפרשתנו מזה המתואר בברק מ"ג?

יש לא מעט הצעות פרשניות העוסקות בביאור משמעותה של התאפקות זו, סיבותיה ומטרותיה. אציג בקצרה כמה מהן, ואנסה לעמוד על הייחוד שבהצעתו של רש"י.

יש שפירשו ש"להתאפק" משמעו 'להתחזק', 'לעצור עצמי', למנוע עצמי מלבטא בדיבור ובהתנהגות תוכן נפשי פנימי. המחלוקת הייתה באשר למהותו של התוכן הפנימי, ולקשר שבין לבין קריאתו של יוסף להוציא את כל הנוכחים באולם, פרט לאחיו.

הצעה אחת היא, שיוסף לא יכול היה לעצור את עצמו מלפרוץ בבכי בפני כל המצרים שנכחו באולם, וציווה להוציאם כדי שלא ידאווו בבכיו (ראו פירוש רד"ק, ואולי גם פירוש אבן עזרא). מדוע נהג כך? רלב"ג טען: "שאין זה מחק המושל השלם, ולזה צוה שיוציאו". ו'בתועליות' שלו לפרשתנו ("התועלת השני") כתב:

שאין ראוי למושל שיתפעל לבכות או לשחק בפני אנשיו, כי זה

ממה שישפיל מעלתו בפני אנשיו וימעט מוראו.

מתואר כאן מתח פנימי בנפשו של יוסף בין ההתפעלות הרגשית שלו לבין הכרעת השכל באשר להתנהגות הראויה המצופה מ'מושל' או באשר למידה הראויה שלפיה 'מושל' אמור לנהוג. יוסף מתואר כאן כאדם בעל שליטה עצמית, כאיש אשר מושל ברוחו, הפועל מתוך תודעת שליחות ושיקולים ערכיים. אמנם כ'מושל' יש לו גם אינטרס אישי ברור לנהוג כך כדי שתישמר מעלתו, שלא יושפל כבודו, וש'ישמר מוראו.

רמב"ן הציע שיוסף לא יכול היה להמשיך ולעמוד בלחץ מצד אלו שדרשו ממנו לרחם על אחיו, ולהמשיך לנהוג כאילו אינו מוכן לרחם עליו. עקב תחנוני אחיו יהודה "נכמרו רחמיהם" של המצרים על האח, והפצירו ביוסף לרחם עליו, ענין שממילא נטה אליו בעצמו. אחר כך ציוו להוציאם. בתוספת לפירוש, שהוסיף רמב"ן בארץ ישראל, הבהיר: יוסף ציוו להוציא את המצרים, על אף שלמעשה כבר הסכים לדרישת יהודה והנוכחים, "כדי שלא ישמעו בהזכירו להם המכירה כי תהיה להם, גם אליו, למכשול". בשל בוגדנותם של האחים כלפי אביהם ואחיהם, 'צוו לסלקם מארצם, כי יחששו שימשיכו להתנהג בחוסר נאמנות, כדרךכם, גם כלפי המלך' וגם כלפי 'עמו'.¹²

נראה לי שיש להבהיר מעט יותר את כוונתו: אם אכן אחיו יסולקו, איך יוכל להציל אותם ואת אביו? איך יוכל לקיים את הנבואה שנגלתה לו בחלומותיו? איך יוכל למלא את השליחות שהטיל עליו ה'? יתר על כן, לפי רמב"ן, יוסף עצמו עלול להיפגע מכך: "וגם ביוסף לא 'אמינו עוד". הוא משרטט אדם הנתון בקונפליקט פנימי, בין רחמיו על אחיו בנימין לבין הכרתו בחובתו המוסרית כלפי אחיו, ואולי, כאמור, גם בשליחותו. לדעת רמב"ן קיים גם מתח חיצוני, פעיל וממשי, בין יוסף לבין הנוכחים. יתר על כן, לאור פירושו מתברר, שליוסף יש גם מניע אישי להוציא את המצרים – שלא ייפגע שלטונו.

רש"י כתב: "לא היה יכול לסבול שיהו מצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתבישין בהודעו להם". לכאורה פירש רש"י את "לחתאפך" במשמעות של "לסבול". אפשר לבאר דבריו כך: בעקבות נאומו של יהודה החליט יוסף להתוודע לאחיו. עם זאת, לא יכול היה לשאת את המחשבה על מה שעתיד לקרות כשיחשוף בפניהם את הסוד – שהוא אחיהם שנמכר לעבדות. יוסף ידע שבעקבות דבריו תתעורר בהם בושח עמוקה על מעשיהם בעבר, ולא רצה לבייש את אחיו בפני המצרים. לכאורה לא רצה יוסף לעבור על איסור 'הלבנת פנים', בעיקר כשמדובר באחיו, למרות שהתנכרו לו. הרי יש חובות מוסריות-תורניות החלות על אדם במצבים כאלה, בפרט אם מדובר במשפחתו או בבני עמו.¹³

להבנת, לפי פירוש רש"י, לא שיקולי תועלת אישיים הדריכו את יוסף בהתנהגותו. גם לא התפעלויות רגשיות כאלה או אחרות, למרות שסביר להניח שהיו לו, שנכמרו רחמיו על אביו ואולי גם על אחיו הקטן. הרי בכה אחר כך. גם לא כניעה ללחץ חיצוני כזה או אחר פעלה עליו כאן, אלא החובה הדתית-מוסרית בלבד היא שהדריכה אותו, וכן תודעת שליחותו, שגם היא הרי תודעת חובה.

¹² ראו "עופר ו" יעקבס, תוספות רמב"ן לפירושו לתורה שנכתבו בארץ ישראל, ירושלים תשע"ג, עמ' 271-272. א"ה דברי פרופ' עופר הובאו אצלנו.

¹³ השפעת מדרשי חז"ל (תנחומא ויגש ה', בראשית רבא צג, ח ועוד) ניכרת כאן. ראו גם א' גרוסמן, אמונות ודעות בעולמו של רש"י, אלון שבות תשס"ח, עמ' 213. וראו ביאורו של ר' אליהו מזרחי (שלשת המאורות סביב לפירוש רש"י על התורה, ירושלים תשנ"ט, פרשת וישב, עמ' תחיתט). אמנם, המהר"ל מפראג מעלה בביאורו לפירוש רש"י (שם) את האפשרות שלא מדובר על בושח בעקבות מעשי האחים בעבר, אלא לנוכח האשמתם בגניבה, אך בעל 'לבוש האורה', ר' מרדכי יפה, מתפלמס עם הצעה זו. עיינו שם.

יש הבדלים בין ההצעות הפרשניות הללו, לא רק ברובד הביאור המילולי ובהבהרת פרטי העלילה. גם דמותו של יוסף המשתקפת מהפירושים השונים אינה זהה. מידת 'צדיקותו', מידת 'ביטול האני' שלו לטובת השליחות, מידת התרחקותו מכל פנייה אישית, אפילו לגיטימית כשלעצמה, ומידת התרחקותו מכל שעבוד להתפעלות רגשית, אפילו טבעית ומובנת, שונות בפירושים השונים. אולם דומי, שעל ענין עקרוני אחד אין מחלוקת: אין אדם קונה את חירותו אלא בחיים של התגברות מתמדת על אנוכיות ה'אני' על ידי עבודת לה' כתכלית לעצמה. אין כאן הכחדת ה'אני', אלא עליון לגבהים הראויים לו. תבוא דמותו של יוסף ותוכיח.

א"ה. לא עיינתי עדיין בפירושים על רש"י. בפשוטו של עניין יוסף הפסיק כאן את המשחק. אני מבין ברש"י, שבנקודה זו היה יוסף מוכן להוודע אל אחיו, וזה לא בגלל לחץ מצטבר. תוכניתו הייתה פשוטה. תחילה ישלח את אחיו עם חמורים טעונים ככל יכולת שאתם. אחר כך יחזיר אותם בתואנה של הגביע. ואז אחרי דין ודברים יתוודע. לכן ההתוודעות אינה תוצאה של לחץ פנימי או חיצוני, אלא חלק מהתוכנית, רש"י אומר שהפריע ליוסף שברגע ההתוודעות יהיו נוכחים אחרים שאינם מהמשפחה.

מה יז טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישעי' וייס נר"ו גאב"ד נווה אחיעזר בבני ברק. הנדון כאן כבר מופיע בגליון ויגש סז, כאן הדברים מורחבים. טענו את בעירכם, תבואה.

פשוטו של רש"י בקצרה

טענו, פירושו: הטעינו, את בעירכם, תבואה. ואין לפרשו: דיקרו בדברן את בעירכם כדי למהרם. לשפ"ח ומנחת יהודה מלמדנו שיטענו, ולא שיאכילו בשפתי חכמים: והוא פועל יוצא לשלישי, כלומר שיטענו הבהמות בתבואה, לאפוקי שלא תפרש טענו את בעירכם, כלומר שיאכילו את בהמתם, דאם כן מאי נפקא ליה מיניה, (רא"ם). והוא העתק מהמנחת יהודה (איילנבורג), כמו שכלל השפ"ח בהקדמתו שמעתיק ממנו בלא לציין.

לרא"ם מלמדנו שיטענו על הבעיר, ולא את הבעיר על אחרים

אולם לא דקו, כי הרא"ם לא העלה על דעתו שרש"י בא למנוע מלפרש ש'טענו' שיאכילו את בהמתם. אלא פירש: ש'טענו' פועל יוצא לשלישי וכו', שאילו היתה מן הקל, כמו (ירמיהו ב, ה) "רחקו מעלי", "ושחטו הפסח" (שמות יב, כא), תהיה הבהמה טעונה [=על אחרים, כגון עגלות], לא טוענת [=התבואה עליה].

א"ה. דברי הרא"ם טעונים ציון, אעתיק את כל דבריו. ויהיה "טענו" פועל יוצא לשלישי, והוא מהבנין הדגוש והוקל העי"ן [שיעור דבריו, טענו הוא ציווי בניין פיעל, והדגש הצפוי כמו במלה דָּבַרְו, נשמט מהטעם שאין דגש בא באות עי"ן]. והיה ראוי להיות פ"א הפועל בקמץ לתשלום הדגש [כמו למשל במלה בָּרָכוּן], רק נפתח שלא יתערב עם פועל עבר. גם מצאנו רבים שלא נשתלם בו דגש העי"ן, והם ידועים. שאילו היתה מן הקל, כמו (רַחֲקוּ מֵעָלַי יִרְמְיָהוּ ב, ה) "רַחֲקוּ מֵעָלַי" (יחזקאל יא, טו)¹⁴, "וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח (שמות יב, כא)" תהיה הבהמה טעונה לא טוענת.

הכוונה הפרשנית של המזרחי וסילוק הבנות מוטעות בדבריו מטופלים יפה ע"י הרב הכותב נר"ו, באתי כאן לדון על הענינים הדקדוקיים בדבריו.

ויהיה "טענו" פועל יוצא לשלישי, כוונתו אדם או בעל חיים הנושא משא נקרא טוען (גם

¹⁴ התיקון ברא"ם על פי הרב הכותב ר' יצחק ישעי' וייס נר"ו: העיר ר' אליהו לוין כי רחקו מעלי (ירמיהו ב, ה). ויחזקאל מד, י), אינו מהעניין כי הוא זמן עבר, ולא פיעל. לכן נראה לי שצריך לתקן וכוונתו ל'אשר אמרו להם ישיבי ירושלם רַחֲקוּ מֵעָלַי' (יחזקאל יא, טו). וראה רד"ק שם: רחקו צווי, פ"א הפעל פתוחה, כמו ושחטו הפסח. וכן בשרש רחק: רחקו מעל ה', ציווי כי הוא פתח. וכן בספר עט סופר להרד"ק (עמ' 6): פעלו, הפא בפתח, לפי שעין הפעל גרונית בשוא ופתח, (היה הפא בחריק או בקמץ חסף, שהן תנועות קטנות), ושחטו הפסח, רחקו מעל ה'. א"ה. המלים בסוגרים כנראה אינם שייכים כאן, הוא אומר שבצורת ציווי של קל יש הצורה המצויה בחריק כמו פתבו, או בקמץ חטוף (קטן) כמו מְלָכִי (שופטים ט, י ועוד בעניין שם), מוזכר שם בהמשך.

טענן בבינוני פעול). מי שמעמיס משא על אחרים נקרא מְטַעֵן. לפי זה טענו את בעירכם יכול להתפרש לטעון את הבהמות בבנין קל, או להעמיס עליהם בבנין פיעל. והיה ראוי להיות פ"א הפועל בקמץ לתשלום הדגש, רק נפתח שלא יתערב עם פועל עבר. תשלום דגש הוא כאשר תנועה קטנה שצפוי אחריה דגש (כמו הדגש בבנין פיעל בעי"ן הפועל [האות האמצעית]), באה לפני אות שאינה מקבלת דגש, פעמים רבות התנועה הקטנה הופכת גדולה: **הַדָּבָר** – **הָאִישׁ**; **מֶלֶךְ** **מֶלֶךְ**. לפי זה 'טענו' ציווי בבנין פיעל היה ראוי להנקד טענו, אבל אם הטי"ת בקמץ עלול להתחלף עם עבר קל נסתר, הם טענו. גם מצאנו רבים שלא נשתלם בו דגש העי"ן, והם ידועים. במקרים רבים באה תנועה קטנה בהברה פתוחה לא-מוטעמת, כמו במלה מֶהָר או אַחֵר ללא תשלום דגש. ומצוי מאוד בבנין פיעל לפני אותיות ה"א חית ועי"ן, ינהל ירחם ינער וכו' גם לפני אל"ף בֶּאֱרָא נֶאֱרָא. עם זאת קשה לקבל את דבריו שטענו כאן הוא בנין פיעל. כמדומה שאין בלשון צורת טענו או מְטַעֵן, מצאנו מְטַעֵנִי חָרֵב (ושעיהו יד, טז), ושם מתפרש מדוקרים בחרב. שורש ט.ע.ן אינו מופיע עוד במקרא. עתה נשוב לדברי הרב הכותב נר"ו.

אין לפרש שבא למנוע מלפרש שישאו החמורים על כתפיהם

וראיתי בהערות לחומש הרא"ם (פיליפ), שפירש: אם יהיה מן הקל, יהיה פירושו, שהם יטענו את חמוריהם על כתפיהם וילכו להם, עיין מנחת יהודה וקרני רמים. אבל רש"י פירשו: תשאו משא תבואה על חמוריהם. – והוא בנוי על הקרני רמים (לר"ש הכהן), ובמנחת יהודה לא נמצא שמץ מזה. ונפלאתי איך העלה על דעתו שרש"י בא למנוע פירוש תמוה כזה, שיצוה פרעה שהשבטים ישאו חמוריהם על כתפיהם וילכו. וברור שכוונת הרא"ם למנוע לפרש שיעמיסו חמוריהם על עגלות רתומות לפרדות או סוסי מצרים המהירים, למחר הגעתם אל אביהם. והגור אריה נזהר ופירש [על פי הרא"ם]: **טענו את בעירכם**, תבואה. כלומר, שלא תתפרש שיטענו הבהמות על אחרים, כמשמעות **טענו את בעירכם**. אלא שיטענו על הבהמות תבואה. וכבר כתב בבאר יצחק (הורוויץ): והוא דבר הלמד מעניינו, שיטענו הבהמות על דבר אחר איננו נופל ליומר כלל.

דוחק לפרש שהכוונה שפרעה ציוה שיתן יוסף תבואה בחינם

עוד פירש במנחת יהודה (איילינבורג) שכוונת רש"י לבאר, שהיה צריך פרעה לצוות שיתן להם תבואה בחינם, שלא יהיה גזל בידם, כי התבואה היא של פרעה ואין ליוסף אלא למכור לטובת פרעה, עי"ש. – והוא דוחק, לפרש שפרעה אמר ליוסף שיאמר לאחיו טענו בעירכם תבואה, וכוונתו באמירה זו לצוותו שיתן להם תבואה בחינם.

הקדמונים נחלקו בפירוש השורש 'טענ' אם פירושו 'דקר' או 'שא'

אולם כמדומה שרש"י בתיבת 'תבואה' שהוסיף על המקרא בא להכריע בענין שנחלקו בו קדמוני המפרשים. ואבאר בס"ד.

רבי סעדיה גאון (נפטר ד' תש"ב) בתפסיר, תירגם לערבית **טענו בעירכם**: 'סוקו דואבכם'. ובתרגומו של קאפח 'האיצו'. ובנוה שלום (לר"ע קורח): סוקו, והוא כמו שעושים החמורים שדוקרים הבהמה באחוריה למחר הליכתה, עיין מכלל יופי (לר"ש בן מלך) שהביא תרגום זה. – המכלל יופי כדרכו, העתיק את לשון הרד"ק בשרש 'טענ' שכתב: או יהיה פירוש טענו ענין דקירה, שדוקרין הבהמות בדברן שלהם ללכת מהרה. כן פירש אדוני אבי ז"ל [יובא בס"ד בהמשך דברינו]. ודימהו ללשון הערב, שאומר אטע"ן א"ל חמ"ר, כלומר דקור החמור בדברן למהרו. וכן **מטועני חרב**, (ישעיהו יד, טז), מדוקרי חרב¹⁵. וכן בפירוש הרד"ק כאן: **טענו** וכו', ואדוני אבי ז"ל פירש ענין דקירה, דקרו חמורים בדברן שלהם למהרם ללכת כמו שעושין לחמורים, וכן תרגם ר' סעדיה בערבי, 'סוקו'.

ואילו רבי שמואל בן חפני גאון (נפטר ד' תשע"ג) פירש: **טענו את בעירכם**, הרי הם שני ביטויים מביטויי התרגום, כי הטעינה תרגום נשיאה, ובעירכם תרגום בהמתכם. ואם כי לא אמר איזה דבר יטען על הבהמות, הרי היאות ביותר בזה, שהתכוון לנשיאת האוכל, שכן אליו היו זקוקים יותר מאשר לכל הדברים.

רבי מנחם ורבי דונש נחלקו בפירוש 'טענ'

ראשוני פרשני ה'שרשים', רבי מנחם אבן סרוק ורבי דונש הסכימו שפירוש **טענו** הוא מענין עמס ומשא, כרבי שמואל בן חפני, אך נחלקו בפירוש **לְבַשׁ חֲרָגִים מְטַעֵנִי חָרֵב** (ישעיהו יד, טז). שרבי מנחם חיברו ל'**טענו בעירכם**'. אם כן פירש גם אותו מענין עמס ומשא. ואילו רבי דונש השיב עליו, ופירשו מענין דקירה כבשפת ערב, כפי שפירש רבי סעדיה גאון את **טענו**. וכבר עמד על דבריהם בהרחבה ש"ב בספרו מעייני אגם (קכא-קכג).

וז"ל מחברת מנחם: טען, מטועני חרב, טענו את בעירכם, ענין עמס ומשא הוא. ובתשובות דונש (עמ' 67): **מטועני חרב**, והבאת בחלק אחד לְבוֹשׁ חֲרָגִים מְטַעֵנִי חָרֵב, עם טענו את בעירכם. ופתרת אותו לשון עמס ומשא המה. ואין לעמס ומשא **מטועני חרב** ענין. ואומר כי פתרון **מטועני חרב** מהלשון העברית כמשמעו בלשון הערבית, [שהוא דקירה]... ואם תאמר מודה אני כי הלשון העברית דומה ללשון הערבית, אבל איך תאמר טענתי בחרב, ולא יאמר טענתי כי אם ברומח. אודיעך כי החרב בפסוק הוה הוא הרומח, כי יש לנו במקרא חרב במקום גרזן וחרב במקום

¹⁵ א"ה. יש צורה דומה מְחַלְלִי חָרֵב (יחזקאל לב, כז).

סכין, החרב במקום הגרזן, הכתוב כי **חרבך הנפת עליה** (שמות כ, כב), והחרב במקום סכין, הכתוב **ויעש לו יהושע חרבות צורים** (יהושע ה, ג). ובהקרא הגרזן והסכין חרבות, יודון כל אנשי לבבות, כי כמו כן יקראו הרמחים. – אך לא חלק על רבי מנחם בפירוש **טענו**. – גם רבינו תם בהכרעותיו שם, הסכים עם רבי דונש **שמטועני חרב** יכול להתפרש מדוקרי חרב, כמו בערבי. אלא שאין צריך לדחוק שחרב הוא רומח, ואינו מתייחס לפירוש **טענו בעירכס**.

הראשונים פירשו 'מטועני' 'מדוקרי' כרבי דונש

רש"י בישעיה (שם) מסכים עם רבי דונש, ופירש כרס"ג וריק"ם: **מטועני חרב**, מדוקרי רמחים. מדוקר בלשון ערבי מוטען. וכן פירש מהר"י קרא (שם): פתר דונש **מדוקרים בחרב**, לא מצא לו דומה, אך לפי העניין פתר לו כן. וכן בלשון ערב שקורין למדוקר אלמוטען. וכן באבן עזרא (שם): **מטועני חרב**, בלשון קדר כמו מדוקרים. ויש אומר [=רבי מנחם] מגזרת **טענו**, בדרך רחוקה, כמו מלאים. ונתבארה כוונתו בפירוש רבי אליעזר מבלגנצי (תלמיד הרשב"ם) שפירש '**מטועני**': לבוש הרוגים, שהן טעונים ונעמסים מכות חרב ופצעים בכל גופם. – ומה שכתב האבן עזרא 'בדרך רחוקה', כוונתו שלפרש **מטועני** מלשון '**טענו**' מלאים [חרב], הוא פירוש דחוק. ואילו בפירושו ל'**טענו**' (כאן) כתב: **טענו**, שימו משא. **ומטעני חרב**, קרוב ממנו. כוונתו שלפרש 'מטועני' מלשון 'טענו' הוא קרוב, ולא רחוק. ועמד על סתירה זו ש"ב באגם מים (שם), וציין לדברי הצפנת פענח (לר' יוסף טוב עלם) שפירש 'בספר ישעיה' פירש מדוקרים, ולפי זה יהא פירושו, כי ההרוגים היו מדוקרים בחרב כל כך, עד שהמכות היו עליהם כמשא כבד, ולא יכלו לקום עוד. ולא הבנתי מה שייך לומר שכובד משא המכות אין ההרוגים יכולים לקום. וכי בלא מכות יכול הרוג לקום. א"ה. **אולי כוונתו שלפני שנהרג נדקר כמה וכמה פעמים, כך שלא יכול לקום ולהמלט או להלחם.**

המלבי"ם מבאר היטב 'מטועני' לשיטת רבי מנחם

אולם המלבי"ם בישעיה (שם) יישב יפה את קושיית רבי דונש על רבי מנחם: 'ואין לעמס ומשא, במטועני חרב ענין'. ופירש: **מטעני חרב**. מנושאי חרבות, כמו **טענו** את בעירכס, הנהרגים מיד נושאי חרבות.

רבי יונה אבן ג'נאח ור' יוסף קמחי מסכימים עם רבי דונש בפירוש 'מטועני' ו'טענו'

רבי יונה בן ג'נאח בשרש 'טען' הסכים עם רבי דונש, ופירש: **טענו** את בעירכס, עמסו. ובמשנה היתה טעונה יין אין זקוק לה (ב"מ לב, ב) וכו', ותרגום **תחת משאו** שמות כג, ה), תחת טועניה, כלומר תחת מעמסו וכו'. וכאלו [אמר] שאו את בעירכס, כלומר שאו עליה. **מטועני חרב**, דקורים. וכן רבי יוסף קמחי בספר הגלוי (עמ' 43, צג): **מטעני חרב**, יפה פתרו דונש מלשון הערבי שהוא כמו מדוקרים. וטענו בעירכס ענין אחר, לשון תלמוד (ירושלמי ב"ק ג, ה) אחת טעונה, כמו נשואה [=שיש עליה משא]. – וכן פירש את '**טענו**' בנו הרד"ק כאן בפירוש ראשון: **טענו** את בעירכס, ענין משא, וכן בדרד"ל (סנהדרין לב, ב) אחת טעונה ואחת שאינה טעונה. וכן פירש האבן עזרא (כאן): טענו, שימו משא. **ומטעני חרב**, קרוב ממנו.

רבי יוסף קמחי מביא יש מפרש 'טענו' 'דיקרו' כרבי סעדיה גאון

שוב הביא רבי יוסף קמחי בספר הגלוי (שם) מפי השמועה כרבי סעדיה גאון: ... וטענו בעירכס ענין אחר, ואני שמעתי שהוא מלשון **מטועני חרב**, כי אמר אל תתאחרו וטענו בעירכס, בדרבן, ומהרו ואל תתעכבו. כאומר מהלך שלשה ימים לכו ביום אחד, ודיקרו בדרבן הבעירים שלכם ואל תחמלו עליהם, ומהרו להביא אבי[כם] אלי. כי מה ענין לומר טענו משואות על בעירכס. הכי זה צריך צווי. ומי לא ידע כי לא יולכו אותם ריקנים בלא משא. וכן אומר בלשון ערבי למחמר אחר החמור למהרו, אטעון אלחמאר, שימהרו בדרבן. – ובפירוש הטור הארוך (כאן): פירש ר' יוסף קמחי, אין לפרש שהמלך אמר שיטענו את בהמתם. ועוד הרי עגלות שלח שיוכלו לטעון הרבה¹⁶. אלא פירוש, שידקרו אותם בדרבנות כדי למהר מהלכם, כענין שאמר (פסוק ט) **מחרו ועלו אל אבי**. וטענו, מלשון **מטועני חרב**. – והוא הפירוש שהביא בנו בשמו בשרשים ובפירושו כאן, כמובא לעיל. וכבר תמה ש"ב ז"ל במעייני אגם (שם, קכג) שבספר הגלוי (שם, 105) בהשגתו על רבי מנחם, כתב: טען. חבר בחלק אחד והם ב' חלקים. **מטעני חרב** מלשון ערבי מדוקרי חרב. וטענו לשון טעינה. הסכים כרבי דונש לפירוש רבי מנחם ל'**טענו**', שהוא מלשון משא. ולא הזכיר שיש לפרשו בענין דקירה.

בתולדות יצחק פירש 'טענו' 'דיקרו' כרס"ג וריק"ם

ובספר תולדות יצחק (למהר"י קארו) שאל: **טענו** את בעירכס, אחר שהיו מוליכים עגלות ריקניות להביא אביהם ונשיהם וטפם, יותר טוב שיהיו טעונות, מהחמורים שלא יוכלו למהר לילך, ואמר להם [יוסף] מהרו. [= כיון שמיהרו, למה אמר פרעה שיטענו תבואה על החמורים האיטיים, ולא על העגלות הריקניות]. והתשובה שטענו הוא מלשון מטועני חרב, שר"ל מדוקרי חרב. וזהו שאמר טענו, שיכו אותם במטה שבראשו ברזל דק להכות לחמורים. אגניון

¹⁶ בהגהות שהם ויקר על פירוש הטור תמה: לא ידעתי היכן נאמר שעל כן שלח עגלות. הרי מקרא מפורש שהעגלות היו בשביל 'לטפכם ולנשיכם ולשאת את אביהם', והחמורים נשאו מטוב מצרים. – ולא הבין כוונת שאלתו. שתמה למה הוצרך לבקשם לטעון על החמורים, והרי חזרו עם עגלות ריקות כדי שביאו עמם את נשיהם וכו'. ויובן יותר אם נגיה 'שיכלו' במקום 'שיוכלו'.

בלעז. [=ואז יהיו גם החמורים מהירים] – פירש טענו כרס"ג ור"י קמחי.
ובספר חירגא דיומ"א (מאמאן) לא ירד לכוונתו, שרק בקושייתו שאל למה לא אמר שיטענו את העגלות, במקום את החמורים. והקשה שהרי כתיב ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים, הרי שעל החמורים היו טוענים ולא בעגלות.

פשוטו של רש"י

ולפי המבואר לעיל, ברור שלא בא רש"י בתיבת 'תבואה', למנוע טעות שהמכוון שיטעינו את החמורים על אחרים או על העגלות, או לומר שציוה שיתן להם תבואה בחינם. אלא שלא נפרש כרס"ג וריק"ם 'דיקרו' חמוריהם כדי למהרם, או 'האיצו' חמוריהם, אלא בא ללמדנו בהוספת תיבת 'תבואה', שפירוש 'טענו' כהסכמת רבי מנחם ורבי דונש: טענו, כלומר הטעינו, חמוריהם, תבואה.

ע"כ טיפת דיו של רש"י. המעיין במקורות של רש"י ימנע מלתלות בוקי סריקי בדבריו.
נותר להעיר. פירוש רש"י על פי מנחם ודונש בנוי על לשון המשנה. יש לשון טוען ופורק, ויש גם טענה והודאה, ויש גם 'טעון' כמו קרבן עולה משנה זבחים ה ד: ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאישים: 'טעון' במובן זה מופיע פעמים רבות בפרק זה, ובכל המשנה כמאה פעם. יתכן שהמזרחי נטה לפרש טענו בנין פיעל, כי חסרה מלת יחס, לא כתוב טענו על בעירכם. לכן פירש טענו – עשו שבעירכם יהיו טעונים.
ונראה שאם משום זה לא איריא, פעמים רבות יש השמטות מלות יחס או אותיות יחס, ונראה כפועל יוצא, ואין זה כך.

פן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺